

PRIKAZ KNJIGE

Vidimo se sutra – sjećanja na događaje u Pakracu 1990. — 1991. godine

ČEDOMIR BOJČIĆ

Valjevo: vlastita naklada, 2024., 112 str.

Čedomir Bojčić bio je član Saveza komunista Hrvatske, odnosno Saveza komunista Hrvatske – Stranke demokratskih promjena. Živio je i radio u Pakracu, a na višestranačkim izborima održanim u proljeće 1990. godine izabran je za predsjednika Izvršnog vijeća Skupštine općine Pakrac što je i bio sve do ljeta 1991. godine, odnosno do početka rata i u Pakracu. Bio je pripadnik struje (ako se o “struji”, s obzirom na pretpostavljenu malobrojnost i realnu nemoć uopće može govoriti) koja se protivila sukobu i ratu, pokušavala očuvati suradnju i izbjeći sukob u Pakracu u vrijeme zaoštavanja političke situacije uoči rata. Ove je godine u vlastitoj nakladi objavio svoja sjećanja na to doba.

Knjiga je nevelika opsegom (112 stranica s kartama i fotografijama), kao i svaka knjiga tog žanra ima ograničenja, riječ je ne samo o sjećanjima nego i osobnom viđenju i interpretaciji zbivanja. Međutim, radi se o vrijednom doprinosu poznavanju i razumijevanju lokalne povijesti u turbulentnom razdoblju čije su posljedice dramatične i korjenite promjene i Pakraca i pakračke regije. Tekst donosi sjećanje i osvrt na pet osnovnih pitanja odnosno tema: život u Pakracu do 1990. godine, rascjep u Pakracu nakon izbora 1990. godine i jačanje hrvatskog i srpskog nacionalizma s posljedičnim intenziviranjem sukoba, rascjep među Srbima u Pakraca na radikalnu i mir(ov)nu struju, kolaps SKH-SDP-a kao političke stranke i organizacije i negativne posljedice transformacije te stranke po Srbe te pokazatelje posljedica zbivanja devedesetih godina prošlog stoljeća.

Život u pakračkom kraju do 1990. godine bio je kao i drugdje, a razlika je bila češće spominjanje stradanja Srba u Drugom svjetskom ratu što je očekivano s obzirom na veliko stradanje Srba, odnosno brojne i masovne ustaške zločine. Ubrzo nakon Drugog svjetskog rata ponovo su se počeli sklapati mješoviti

brakovi. No, postojala je razlika između hrvatskog i srpskog stanovništva u Pakracu, barem kako to vidi autor. Navodi da su Srbi nakon Drugog svjetskog rata “daleko više od Hrvata prihvatili novo uređenje, Jugoslavensku narodnu armiju i Komunističku partiju i više učestvovali u vlasti i politici, a na što su se Hrvati u kasnijim godinama sve više žalili”.

Trenutak preokreta za Bojčića je uvođenje višestranačkog sistema i osnivanje političkih stranaka po nacionalnoj osnovi, “stanje se postepeno pogoršavalo u Pakracu i u ostalim krajevima”, navodi Bojčić. Putokaz “događaja koji su sledili “ je XIV. kongres SKJ, a “uvođenjem višestranačja nestao je stari sistem, a da novi nije stvoren na nekim normalnim odnosima i uz uvažavanje interesa građana. Nove vođe zasnivale su svoju politiku na nacionalnom pitanju i nacionalnim osjećanjima.”

Na izborima su za odbornike mahom izabrani kandidati SKH-SDP-a, zatim Socijalističke stranke Hrvatske, nezavisni kandidati i pet kandidata Jugoslavenske samostalne demokratske stranke. U 13-članom Izvršnom vijeću SO Pakrac bilo je sedam Srba, pet Hrvata i jedan pripadnik “ostalnih naroda”, a za predsjednika SO Pakrac izabran je Milan Božić. U vrijeme održavanja višestranačkih izbora (travanj i svibanj 1990. godine) u Pakracu još nisu bile osnovane glavne nacionalne stranke, ni Srpska demokratska stranka niti Hrvatska demokratska zajednica. SDS je osnovan u lipnju 1990. godine kada je na velikom skupu, autor navodi da je bilo oko deset tisuća ljudi, glavni govornik bio predsjednik stranke Jovan Rašković. HDZ je osnovan dva mjeseca kasnije, u kolovozu, na nešto manjem skupu na kojem je glavni govornik bio tadašnji predsjednik Vlade Republike Hrvatske Stjepan Mesić.

Stanje u Pakracu slijedilo je, tvrdi autor, procese u Jugoslaviji, ono se “mijenjalo i kvarilo prateći promjene na nivou zajedničke države”. Stanje u Pakracu je, očekivano, slijedilo i procese u Hrvatskoj. Vrlo brzo započela je dezintegracija Bojčićeve stranke za koju su na izborima glas dali mnogi Srbi u Hrvatskoj. Naime, “politika SDP-a sve više je ličila na politiku HDZ-a, što je kod Srba izazivalo nepovjerenje i strah”. Posljedica toga je sve veći otklon Srba od SDP-a, pa i u Pakracu i okolici, i okretanje prema stranci za koju je na izborima glasao tek manji dio Srba u Hrvatskoj, a to je SDS. Autor izrijeком navodi da su članovi SDP-a bili sve nezadovoljniji strankom koja sve više plovi u nacionalističke vode i ne vodi računa o pogoršanju položaja Srba u Hrvatskoj. Bojčić zaključuje da je vrh SKH-SDP-a procijenio da pored Srba u Hrvatskoj nema dovoljno Hrvata ljevičara te da svoj interes treba usmjeriti prema hr-

vatskom biračkom tijelu. U suprotnom, prijeti mu da bude proglašen antihrvatskom strankom i “tako su Srbi pušteni niz vodu”. Među iznimkama u vrhu SKH-SDP-a koji je to pokušavao spriječiti autor navodi Simu Rajića.

Jačanje SDS-a, kojeg je i na republičkoj razini HDZ doživljavao kao partnera za pregovore o statusu Srba u Hrvatskoj, bilo je vidljivo i na simboličkoj razini. Svakoga kolovoza u selu Dereza održavana je komemoracijama u spomen na žrtve ustaškog terora, a 1990. godine komemoraciju je preuzeo SDS što je izravna posljedica jačanja srpskog nacionalizma.

Da će politika nakon izbora biti uvelike zasnovana na sukobu Bojčiću je moglo biti jasno i nekoliko mjeseci ranije. Tada je na jednom skupu razgovarao sa sekretarom SIZ-a zdravstva u Đakovu Jozom Grizeljom koji je, prema autoru, već bio u HDZ-u. On je Bojčiću tada tumačio politiku novonastale stranke čiji je cilj stvaranje nezavisne i samostalne Hrvatske, i to bez Srba. Grizelj je, navodi Bojčić, kazao da Srbi moraju otići u Srbiju, manji dio u inozemstvo, a Hrvati očekuju da će se Srbi u novim sredinama brzo i lako snaći jer su školovani i žive u civilizacijski višoj sredini. Na njihova mjesta bi došli Hrvati iz prekomorskih zemalja i koji će svojim novcem omogućiti brži razvoj Hrvatske. Za HDZ su sve nove hrvatske stranke bile sestrinske stranke, a SDP i SDS su protivničke pa ih mora pobijediti na izborima.

Lokalnu vlast obnašali su ljudi iz SKH-SDP-a, ali utjecaj nacionalnih stranaka, HDZ-a i SDS-a, ubrzano je snažio u Pakracu. Komunikacija pakračkih ogranaka tih stranaka s gradskom vlašću bila je tek povremena, a čelni ljudi tih ogranaka “više su slušali svoja stranačka rukovodstva i radili na kvarenju postojećih odnosa”. Kvarenje odnosa rezultiralo je sve napetijom atmosferom u Pakracu, zabrinutošću Srba za svoj život i budućnost djece, a pregovori dvije strane za mirno rješavanje sukoba nisu bili u interesu HDZ-a, koji se htio riješiti Srba kao “remetilačkog faktora” u Hrvatskoj, niti “u interesu onog dijela Srba koji su prevareni da JNA može riješiti srpsko pitanje u Hrvatskoj”.

Simboli su bili važno mjesto sukoba i, posljedično, tako je bilo i u Pakracu. Centralna točka sukoba bila je nova hrvatska zastava, bez zvijezde, ali sa šahovnicom. Iako je šahovnica bila u grbu SR Hrvatske, ona je postala u drugoj polovici 1990. godine ključna točka sukoba simbolima. Bojčić navodi nekoliko epizoda iz povijesti Pakraca iz kojih je razvidno prelijevanje te teme i njene žestine s nacionalne na lokalnu razinu. Na Dan općine Pakrac, 15. rujna u spomen na oslobođenje grada u Drugom svjetskom ratu, ministar prosvjete i kulture Vlatko Pavletić trebao je postaviti kamen temeljac za novu školu.

Problem je bio sa zastavom na zgradi SO Pakrac i vlasti su predložile da izvjesi pet zastava: jugoslavensku, hrvatsku bez zvijezde i bez šahovnice i tri zastave naroda kojih je najviše u Pakracu (Srbi, Talijani i Česi). Predsjednik HDZ-a bio je protiv srpske zastave (posredno i češke i talijanske) i inzistirao je da na hrvatskoj zastavi bude šahovnica. Predsjednik SDS-a bio je kategorički protiv isticanja hrvatske zastave sa šahovnicom ističući da su pod takvom zastavu u Drugom svjetskom ratu Srbi klani. Jedina nesporna je bila jugoslavenska zastava i ona je istaknuta na zgradi općine. No, zbog toga što nije izvješena hrvatska zastava (makar s petokrakom) ministar nije došao na polaganje kamena temeljca. Srednja škola gradila se samodoprinosom pa je i zbog toga postala predmet međunacionalnog sukoba. Sredinom 1991. isticao je samodoprinos i bio je potreban referendum ne bi li ga se produžilo. Referendum nije uspio, predsjednik SDS-a govorio je Bojčiću da nije “valjda očekivao da će Srbi graditi zgradu da se u njoj školuju ustaška djeca”, a predsjednik HDZ-a da Hrvati neće davati novac da se u novoj zgradi školuju srpska djeca. Općinske vlasti iskoristile su novousvojeni propis i produžile samodoprinos.

Uoči Dana Republike 1990. godine izvještene su tri hrvatske zastave sa šahovnicom (na zgradi policije, željezničkoj stanici i visoko na kranu gradilišta nove škole). Više stotina Srba zbog toga je prosvjedovali, a skinuta je zastava na željezničkoj stanici. Zastave su bile bitno pitanje i nakon sukoba MUP-a RH i dijela policajaca srpske nacionalnosti u Pakracu početkom ožujka 1991. godine kada je prvi puta intervenirala JNA. U utorak 5. ožujka na zgradi općine istaknuta je hrvatska zastava, a tokom noći pored nje su stavljene jugoslavenska i srpska. Tog dana, a tada se još dogovaralo oslobađanje 15 uhićenih policajaca srpske nacionalnosti, pitanje zastave bilo je centralno pitanje. U tu je zgradu općine 9. ožujka trebao ući potpredsjednik Vlade Milan Ramljak (autor pogrešno piše Mladen), ali je to odbio jer na njoj nije bilo hrvatske zastave. Sastanak je održan u zgradi policije na kojoj je bila izvješena samo hrvatska zastava.

Sve jače nacionalne podjele i etnicizacija simbola bila je vidljiva i o blagdanima. Između stranaka i gradske vlasti bilo je dogovoreno da će prijem za katolički Božić organizirati HDZ, za Novu godinu SDP i SO Pakrac, a SDS za pravoslavni Božić. Na proslavi katoličkog Božića nije se pojavio nitko iz SDS-a koji na koncu “svoju” manifestaciju nije ni organizirao.

Definitivno pucanje jedinstva na području Pakraca Bojčić vremenski smješta u siječanj 1991. i referendum u većinski srpskim selima Novske, Nove

Gradiške i Slavonske Požege s ciljem da se ta sela priključe pakračkoj općini. Radilo se o općinskom prekranju granica, što je bilo u nadležnosti Sabora, u četrdesetak sela čime bi se stanovništvo Pakraca povećalo za 75 posto. Tada se stanovništvo prvi put nacionalno podijelilo na glasanju, “pukli smo po najosjetljivijem šavu – nacionalnom”, zaključuje autor.

Etničkom zaoštavanju (tada na verbalnoj razini) Bojčić je svjedočio i na skupu SDS-a u veljači 1991. u Lipiku na kojem je bio kao jedini koji nije član te stranke. Na tom je skupu “bilo žalosno slušati što se događa Srbima, ali i pokliča u stilu Šešelja”. Bojčić je predložio da u zaključke konferencije uđe i zaključak o potrebi zajedničkog normalnog života Srba s Hrvatima što je predsjedavajući prihvatio, ali zbog čega mu je prigovorio jedan od čelnika SDS-a Jovan Opačić kazavši mu da ne želi živjeti s Hrvatima i u ovakvoj Hrvatskoj i da želi ostati u Kninu, a da ne živi u Hrvatskoj.

Izdvajanje od nekoga i priključivanje nekome bilo je važan element prijeratnog procesa pogoršavanja odnosa, a jedan od ključnih datuma za Pakrac u tome je izvanredna sjednica SO Pakrac na kojoj su vijećnici SDS-a izglasali odluku o pripajanju SAO Krajini. Ustavni sud RH tu je odluku poništio, a stanje u Pakracu je pogoršano.

Linija rascjepa bila je i unutarsrpska i Srbi u vlasti koji su radili na očuvanju zajedničkog života i mira bili su pod sve većim pritiskom Srba protivnika zajedničkog života, sklonih secesiji pa i rješavanju sukoba ratom. Jedan od najutjecajnijih političara SDS-a Goran Hadžić preko novina je poručivao sredinom srpnja da se u Pakracu ne može igrati kolo mira dok se u Borovu i Vukovaru ratuje. Prije toga je SDS Pakraca podnio zahtjev za smjenu predsjednika SO Pakrac i predsjednika IV SO, dakle Bojčića. Predsjednik SO Božić je dao ostavku, umjesto njega je izabran Milan Radaković što je doživljeno kao smjena Hrvata i izbor Srbina koji je nekada bio član SKH, a izabran je na prijedlog SDS-a.

Linija podjela bila je potpuno definirana sredinom kolovoza 1991. godine. Bojčić je 12. kolovoza iz medija saznao da je osnovana Srpska autonomna oblast Krajina — Zapadna Slavonija, a šest dana kasnije, nakon hapšenja liječnika i predsjednika lokalnog HDZ-a Ivan Šretera, odlučio je spavati izvan kuće. Tog dana bio je i na sastanku u Dragoviću na kojem je prvi puta nakon smjenjivanja u ožujku vidio bivšeg šefa policije u Pakracu Jovu Vezmara koji je očito bio vojni zapovjednik pobunjenih Srba, a “Vezmar je istakao da je naša miroljubiva politika u Pakracu loše ocijenjena u Beogradu i da je ona vođena protiv srpskih interesa”. Najavio je i da će sljedećeg jutra biti napadnuti Pakrac,

Daruvar i Podravska Slatina, da će biti oslobođeni za nekoliko sati, stići će JNA koja će držati zaposjednute granice, a navečer će piti pivo u pakračkom hotelu. Bojčić navodi da je Vezmar rekao da za tu akciju imaju naređenje najviših funkcionera u Beogradu. Tako je politika za koju se zalagao Bojčić doživjela potpuni slom.

Bojčić u svojoj knjizi često tek skicira zbivanja, ali i iz tih skica zbivanja, obogaćenih mjestimično gotovo anegdotalnim prisjećanjima, daje doprinos razumijevanju zbivanja, važnosti prelijevanja s makrorazine na mikrorazinu, ali i pristajanja barem dijela lokalnih zajednica na novu, drugačiju politiku zasnovanu na sukobu i razdvajanju. Motiv za pisanje jest i to što se o zbivanjima u Pakracu početkom devedesetih, uoči početka rata u tom gradu, “ni danas ne govori što je tada poduzimano da se smiri situacija; govori se samo iz pozicije sukobljenih strana”.

Bilancu rata Bojčić navodi na kraju: u odnosu na prijeratni broj stanovnika na području tadašnje Općine Pakrac živi tek 46 posto stanovnika, a broj Srba je smanjen na samo 11 posto u odnosu na 1991. godinu.

Tihomir Ponoš